

FRANSIZ İNKILABI'NIN TÜRK MODERNLEŞME SÜRECİNE ETKİLERİ

Bengül Salman BOLAT

*Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi,
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği ABD, Kırşehir/ Türkiye*

Geliş Tarihi: 03.09.2003

Yayına Kabul Tarihi: 13.04.2005

ÖZET

Fransız İnkılabı gerek oluşum sebepleri gerekse sonuçları ile tüm dünyayı etkilemiştir. Bugünkü modern dünyanın şekillenmesinde etkili olan inkılap, meydana geldiği dönemde özellikle milliyetçilik ve çağdaşlaşma kurumları ile kendisini göstermiştir. Milliyetçilik fikri imparatorlukları derinden sarsmış ve ulus devletlerini oluşturmuştur. Osmanlı Devlet adamları başlangıçta bu inkılabın yıkıcı etkisini görememişlerdir. Fransız İnkılabı fikirlerinden esinlenerek; fakat temel unsurlar üzerinde durmadan devleti içinde bulunduğu bunalımdan kurtaracaklarını düşünmüşlerdir. Ancak İnkılabın milliyetçi tesirleri, tüm alınan önlemlere rağmen İmparatorluğu dağıtmıştır. Osmanlı Devleti'nin tarih sahnesinden çekilmesinden sonra Mustafa Kemal Atatürk geçmişte yapılan hataları tekrarlamayıp tüm eski kurumları tasfiye etmiştir. Çağdaş, milli, akla ve bilime dayalı kurduğu yeni devlette Fransız fikirleri etkisinde kalmakla beraber kendi düşünce yapısını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Fransız İnkılabı, Türk İnkılabı, Osmanlı Yenileşmesi, Atatürkçü Düşünce Sistemi.

THE EFFECTS OF FRENCH REVOLUTION ON TURKISH MODERNIZATION PROCESS

ABSTRACT

Both the reasons and the results of French Revolution have affected the world. In the period of becoming contemporary, the revolution, has been seen with its institutions of modernization and nationalism in the world. The idea of nationalism has shaken the Empires and finally the National States have appeared all around the world. In the beginning, the Ottoman statemen were not able to notice the destructire results of that revolution. Taking French Revolution into account, the statemen though that they would solve the crises which the country faced but not considering the basic issues in Ottoman Empire. Despite the precautions due to the nasionalistic effects of the Revolution, the Empire was disintegrated after Ottoman Empire. Atatürk didn't do the same mistake. Meanwhile, he abalished those institutions. Although Atatürk was affected by French Revolution he performed his own thoughts in contemporary, national sensible and scientific behaviour.

Key Words: French Revolution, Turkish Revolution, Kemalist Thinking System, The Reform of Ottoman Empire.

1. GİRİŞ

FRANSIZ İNKILABI VE FİKİRLERİ

Tarihte meydana gelen büyük değişimlerde, sadece ekonomik ve teknik gelişmeler değil, düşünsel, sosyal, ahlaki ve siyasal gelişmelerde önemli rol oynamıştır. Bu açıdan bakılırsa Fransız İnkılabı, uzun bir hazırlık sürecinden geçerek olgunlaşmıştır. Bu nedenler¹ üç başlıkta sıralanabilir.

1-Sosyal Sebepler: İhtilal patlak vermeden önce halk üç sınıfa ayrılmıştır. Bunlar;

- a) Asiller Sınıfı
- b) Ruhban Sınıfı
- c) Halk sınıfı²

Yüksek memuriyetleri ve ordudaki büyük rütbeleri asiller elinde tutarken devlete hiç vergi vermezlerdi ve köylünün işlediği topraklarda bu sınıfa aitti. Köylü bu topraklardan yeterince faydalanamazdı. Aynı şekilde ruhban sınıfı da geniş ayrıcalıklara sahipti. Din adamları sadece 5 yılda bir, çok az vergi ödemekteydiler. Halk

¹Fransız İnkılabı'nın nedenleri için bkz. Safa Erkün, "Fransız Devriminin Esprisi Üzerine", de la Revolution Française A La Turquie d'Atatürk, 10-12 Mai 1989, İstanbul- Paris, 1990, s-4-9. (Yazar burada Jean Jaures 'in Histoire Socialiste De La Revolution Française adlı eserinden yaptığı alıntıda, Devrimin sebeplerini 1-Feodalite ve soyluluk 2- Krallık Kurumu 3- Kilise 4- Finansal durum5- Filozatik düşünce 6- Burjuvalığın oluşumu 7- Ekonomik gelişme 8- Mülkiyetin durumu 9- Kapitalizmin oluşması ve Paris 10- Sol ve sağ politikalar başlıkları altında almıştır).

²Fahir Armaoğlu, 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi, (1789-1914), Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1997, s.33; Ayferi Göze, Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 9. Baskı, İstanbul, 2000,s.542-543.

sınıfı ise bankacılar, tüccarlar ve sanayicilerden oluşan Büyük Burjuvazi, memur, doktor vb. aydınlardan oluşan Küçük Burjuvazi ve nihayet köylülerdi. Herhangi bir siyasi ayrımı olmayan, bu sınıf tüm vergileri ödemekle yükümlüydü. Bu eşitsizlik Fransa'da bir ihtilal patlak vermesini kolaylaştırmıştır.³ Çünkü ekonomik bakımdan güçlü olan özellikle de "Büyük Burjuva" kesimi siyasi bir kimlik arayışına girmiştir. Ayrıca 1787'de ABD'nin kurulması da, bu sınıfı iyice bilinçlendirmiştir.⁴

2-Fikri Sebepler: 16.,17. ve 18. yüzyıllarda yaşamış olan bir çok aydın ve filozof Fransız İnkılabı'nın fikri temellerini atmışlardır Bunlardan bazıları Machivelli, Thomas Morus, Loçke, Montesquieu, J.J. Rousseau, Auguste Comte⁵ dur.

3-Ekonomik Sebepler: Fransa'da sınıfsal bir ayrımın olması üretici ve ekonomik gücü elinde bulunduran sınıfın yönetime katılamaması⁶ toplumda bir çelişki oluşturmaktaydı. Ekonomik anlamda üstün olan burjuvazi sınıfı siyasi bir kimlik arayışı ile harekete geçmiştir.

Tüm bu sebepler ülke içinde mevcutken, Fransa'daki mali buhran ihtilali ateşleyen

³Armaoğlu, a.g.e., s.33; Göze, a.g.e., s. 541.

⁴Ahmet Mumcu, Tarih Açısından Türk İnkılabı'nın Temelleri ve Gelişimi, 14. Baskı, İnkılap Yay., İstanbul, 1996, s.3.

⁵Geniş bilgi için bkz. Göze, a.g.e., s.100-116, 154-172, 174-214, 231-233, Thomas Morus, Ütopya, Çev. S.eyüboğlu, M. Urgan, V. Günyol, İstanbul, 1964.; Ana Britanica, C.XVII, s.73.; Murat Sarıca, Siyasi Düşünce Tarihi, 7.Baskı, İstanbul, 1996, s.117-119.; Armaoğlu, a.g.e., s.33-34.

⁶Oral Sander, Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, 6. Baskı, İmge Yay., Ankara, 1998, s.44.

sebeplere olmuştur. Devlet maliyesinin iflasını eşliğine gelmesi üzerine, soylular harekete geçerek çözüm düşünmüşlerdir. Ancak tüm toprak mülkiyeti olanlardan da vergi alınması söz konusu olunca bunu kabul etmek istemeyen soylular 1614'ten beri kapalı olan parlamento (Etats-Generaux)'nun yeniden oluşturulmasını kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁷ Parلمانonun toplanması siyasi bir kimlik arayışında olan Burjuvazi kesimini çok sevindirmiş ve aristokrasiye karşı mücadeleyi başlatmıştır.⁸

1789 Mayısında, soylular, din adamları ve halkın oluşturduğu üç sınıfın parلمانentosu açılarak İnkılabın ilk adımı atılmıştır. Bu gelişen koşullar karşısında, yani parلمانonun orta sınıfı ciddiye almaması üzerine Burjuva sınıfı monarşiye savaş açmıştır.⁹ Çıkan olaylar sonucunda Burjuvazi sınıfı 9 Temmuz 1789'da oluşturdukları "Milli Meclisi", "Kurucu Meclis" olarak adlandırmıştır. Kralın kuvvetlerinin bu meclisi dağıtması üzerine 14 Temmuz'da Bastille Hapishanesi'nin basılması ile ihtilal patlak vermiştir.¹⁰ Bundan sonra Kurucu Meclis "İnsan ve

Yurttaş Hakları Bildirisi'ni yayınlamıştır. Bu bildiri başlıca 4 ana başlıktan oluşmuştur.

- 1- Bir anayasa ile Monarşinin yetkilerinin sınırlandırılması.
- 2- Vergilerin düzene konması ve azaltılması.
- 3- İç gümrük duvarlarının indirilmesi.
- 4- Basın özgürlüğünün sağlanması¹¹.

1789 bildirisi¹² yeni çağın kamu hukukunun ilkelerini belirtirken, aynı zamanda da eski düzenin ayrıcalıklarına dayanan düzeni de yıkmıştır. Ancak 1789 ihtilalini gerçekleştirenler de, halk da "İnsan ve Yurttaş Hakları" bildirisini yayınlamalarına rağmen Cumhuriyet fikrine yabancıydılar. 1791'de bahsedilen bu hakların yerine getirilmesi için bir anayasa hazırlanmıştır. Buna göre, egemenlik tekdir, bölünemez, zamanla kaybedilemez. Milli egemenlikten bahsedilirken genel oy ilkesi kabul edilemezdi ve oy kullanma servet esasına dayalı hale getirilmiştir.¹³

1792'de istila tehdidi altında kalan İnkılapçılar Avusturya ve Prusya'ya savaş ilan ederek bir çok Avrupa devleti ile savaşmaya başlamışlardı. Böylelikle İnkılap fikirleri yayılmaya başlamıştır¹⁴. Ancak Napoleon Bonaparte'nin monarşik düzene geri dönme ve imparatorluk kurma fikri kısa zamanda ortaya çıkmıştır.¹⁵ 1799'da yeniden

⁷Armaoğlu, a.g.e., s.35.; Mumcu, a.g.e., s.4.

⁸Göze, a.g.e., s.544. (Mutlakiyet yönetimine karşı, önceleri soylu sınıfının ekonomik anlamdaki mücadelesini destekleyen Burjuvalar Etats - Generaux'un 1614'teki yapısıyla toplanmasına karar verilince aristokrasi ile mücadeleye gireceklerdir). Fransız İnkılabının sebepleri ile ilgili geniş bilgi için bkz. Albert Soboul, Fransız Devriminin Kısa Tarihi, Çev. İsmail Yarkın, İstanbul, 1989, s.7-47., Server Tanilli, Dünyayı Değiştiren On Yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799), İstanbul, 1989, s.19-66.

⁹Necip Aslan, Çağımızı Hazırlayan Düşünce, İstanbul, 1967, s.5-14.; Göze, a.g.e., s.544; Sander, a.g.e., s.145.

¹⁰Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu Fransız İhtilali ve Tanzimat, İstanbul 1943, s. 61-62 Sander, a.g.e s.146; Göze, a.g.e., s.547.

¹¹Soboul, a.g.e., 62-65, Sander, a.g.e., s.146.

¹²Geniş bilgi için bkz. Göze, a.g.e., s.457-552 (Bildirinin tam metni için bkz. Göze, a.g.e., s. 222-224.

¹³Göze, a.g.e., s.552.

¹⁴Sander, a.g.e., s.147.

¹⁵Ordunun baskısı ile yönetimi ele alan Napoleon Bonaparte yayınladığı bildiride "Yurttaşlar artık devrim bitti! Başlangıçtaki ilkelerine erişti

düzenlenen Anayasanın başına haklar ve özgürlükler konmasına gerek duyulmamış, yapılan değişikliklerle monarşiye ve imparatorluğa dönülmüştür. Napoleon'un Avrupa'ya hakim olmak isteği ile diğer devletlerle yaptığı savaşlardan yenik çıkması imparatorluk düzenini yeniden sarsmıştır ve 1814'te Senatonun kararı ile tahttan indirilmiştir. Bundan sonra geçici bir hükümet kurulmuştur. Sonuçta 1830 ihtilaline gidilmiş yine servet koşulu siyasal haklarda aranmıştır. Ancak bir miktar düşürülerek daha fazla kişinin yönetime katılması sağlanmıştır. 1830 şartları ile milli egemenlik ilkesi yeniden kabul edilmiştir. Sansür yasaklanmış ve çok önemli olarak resmi din ilkesi kaldırılmıştır.¹⁶ 1789'da patlak veren Fransız İnkılabı, 1830 ve 1848'de yeniden Avrupa'yı sarsan siyasal değişim, özgürlük, eşitlik, kardeşlik, milliyetçilik gibi terimlerle dönemdeki düzenleri değiştirmiş, hatta geleceği de yönlendirmiştir¹⁷. XIX. Yüzyılın sonlarına gelindiğinde Avrupa'da Rusya ve Osmanlı Devleti dışındaki tüm toplumlar Fransız İnkılabı modeline uygun olarak değişmiştir.¹⁸ Fransız İnkılabı'na Burjuvazi tarafından yönetildiği için Burjuva İnkılabı, Batı ülkelerinin tümünü etkilediği içinde

devrim!" demiştir. Daha sonra anayasanın 1. Maddesinde "Cumhuriyet yönetimle bir imparatorluğa emanet edilir." denmiştir. Zühtü Feran ,Napolyonlar Nasıl Yaşadılar, İstanbul, 1979, s.11.

¹⁶Fransız Devrimi , 1830-1848 ihtilalleri ve tüm gelişmelerle ilgili geniş bilgi için bkz.A.Aulard, Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, Çev. Nazım Poroy, Ankara, 1987; Eric J. Hobsbawm, Devrim Çağı, 1789-1848, Çev. Jülide Ergüder,-Alaeddin Şenel, Ankara,1989. Göze a.g.e. s.537-607; Armaoğlu, a.g.e.,s.33-97; Sander, a.g.e.,s.144-155.

¹⁷Kongar, a.g.e., s.37; geniş bilgi için bkz. Murat Sarıca, Fransız İhtilali, Gerçek Yay, İstanbul, 1970.

¹⁸Mumcu , a.g.e., s.4.

Batı İnkılabı veya Atlantik İnkılabı de denmektedir.¹⁹ Fransız İnkılabı ile, ekonomik açıdan belirli bir güce erişen Burjuvazinin ele geçirdiği gücü kullanarak, iktidar kavgasının, sınıf kavgasının üstüne çıkarılması, milli egemenliğe ulaşılmasını gerçekleştirmiştir.²⁰ Avrupa'daki bu gelişmelerin düşünce hayatına da önemli etkileri olmuştur. "Aydınlanma Felsefesi" olarak adlandırılan bu fikirler "insanları tutsak kılan her şeye karşı çıkmak" olarak nitelendirilebilir. Dünyaya yeni bir bakış açısı getiren bu düşünce akımı, bilim, doğa, mutluluk, erdem, yaratıcılık, akıl gibi temellere dayanmaktadır.²¹

2. FRANSIZ İNKILABI'NIN OSMANLI AYDINLARINA ETKİLERİ

Fransız İnkılabı, batı gelişmeleri içinde, İslam Dünyası üzerinde gerçek bir etkiye bulunan ilk büyük fikir hareketidir. Daha önceleri Hıristiyanlık dünyası ve İslam dünyası savaşta ve barışta olsun defalarca karşılaşmalarına ve etkileşmelerine rağmen Rönesans ve Reform gibi Avrupalı hareketler Müslüman milletler üzerinde fazla etkili olmamıştır. Buna karşın tüm dünyayı derinden etkileyen Fransız İnkılabı

¹⁹Suat İlhan, Türk Devrimi ve Türk Dünyası, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara , 2001, s.34-35.; Ancak Alfred Cobban ve Francois Furet'in başında bulunduğu bir grup Fransız Devrimi kavramlarını red etmişlerdir. Onlara göre XVIII. Yüzyıl Fransa'sının "feodal" nitelendirilmemesi gerekir. Aksine o yüzyıl Fransası daha makul olarak despotik nitelendirilmeli ve Fransa'daki olayın despotizm karşıtı hürriyetçi taleplerin siyasi bir patlaması olarak ileri sürmüşlerdir. İmanuel Wallerstein, "Fransız Devrimi ve Değişimin Normalliği", Dergah, sa.36, C.III,Şubat 1993, s.18.

²⁰İlhan ,a.g.e.,s.36.

²¹Sarıca ,a.g.e., s.30 vd.

Müslüman Dünyasını da etkilemiştir.²² Çünkü Fransız İnkılabına gelinceye kadar Hıristiyanlık Dünyasının geri kalmışlığının, İslam Dünyasının ileri düzeyinin ve parlaklığının önüne geçemeyeceği düşüncesinin yoğunluğu yani batı dünyasının küçümsemesi söz konusudur. Fakat Batı dünyasının ilerlemesine karşılık doğu dünyasının gerilemesi, batıya bakışı değiştirmiştir.

Bir İmparatorluk olması sebebiyle, Fransız İnkılabından en çok etkilenen devletlerin başında gelen Osmanlı Devleti'nin devlet adamları, Fransa'da 1789'da patlak veren olayları başlangıçta pek önemsememişlerdir. Hatta bu olaylardan memnuniyet dahi duymuşlardır. Yıllardır savaştıkları Avusturya ve Rusya, ihtilalin, kendi milletlerine sıçramasından duydukları endişeden dolayı Osmanlı Devleti ile anlaşma yoluna gidebilirlerdi. Gerçekten de 1792'de Avusturya ile Zıştovi, Rusya ile Yaş Anlaşmaları imzalanmıştır.²³

Böylelikle 1792'de barışın sağlanması ile Avrupa'nın Fransız İnkılabı'nın sorunlarıyla ilgilenmesi, III. Selim'in Osmanlı ordusunu düzenlemesine ortam sağlamıştır. Batılılaşma eğilimlerinin başlaması, batının üstün olduğu görüşü Osmanlı'da kabul edilmiş ve batılı özellikle de Fransız teknik adamları vasıtasıyla reformlar yapılmaya başlanmıştır.²⁴ Fakat Fransız İnkılabı'nı

yapanların krallara, devlet yönetimine ve din adamlarına karşı tutumları tasvip edilmemiştir. Ayrıca İnkılap düşüncelerinin imparatorlukları sarsması üzerinde ilk zamanlarda hiç durulmamıştı. O dönemde Osmanlı aydınlarından çok azı bu İnkılabın düşüncelerinden etkilenmiştir. Örneğin 1793'de İngiltere'ye sefaret katibi sıfatıyla gidip, dönüşünde Fransızca bir eser yazan Mahmud Raif Efendi, kitabının önsözünde "Vatanıma²⁵ yararlı olması" cümlesini kullanmıştır.

Fransız inkılabından en çok etkilenenler Gayrimüslimler olmuştur. Fransa Compo Farmio Anlaşması ile Venedik topraklarını Avusturya ile paylaştıktan sonra Osmanlı Devleti ile komşu olmuştur. Böylelikle Osmanlıların Hıristiyan tebaasına hürriyet ve milliyetçilik düşünceleri aşılarmaya başlanmıştır. Sırlar 1804'te bu sebeple ayaklanmışlarsa da başarılı olamamışlardır. Nitekim II. Mahmut 1826'da Yeniçeri Ocağını kaldırdıktan sonra şu sözleri söyleyerek Fransız İnkılabı'nın Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkardığı etkileri ortadan kaldırmaya çalışmıştır²⁶. "*Ben tebaamın Müslüman'ını Camii de, Hıristiyan'ını Kilisede, Musevi'sini Havra'da fark ederim aralarında başka güna fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim havidir ve hepsi hakiki evladımdır.*"²⁷ Fakat 1821'de Mora'da patlak veren ayaklanma, Avrupa Devletlerinin desteği ile Yunanistan'ın bağımsızlığı (1828) ile sonuçlanmıştır. Daha

²²Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, 6. Baskı, Türk Tarih kurumu Bas., Ankara, 1996, s.41.

²³Ercüment Kuran, "Fransız İnkılabı'nın Türk Düşünürlerine Etkisi (1789-1922)", Erdem, Aydın Sayılı Özel sayısı -II, C.9, sa. 26, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara, Eylül 1996, s.737. Kuran, "III. Selim, Çağdaşlaşma ve Fransa", De La Revolution Française A La Turquie d'Atatürk, 10-12 Mai 1989, İstanbul-Paris, 1990, s.52.

²⁴Lewis, a.g.e., s.57-58.

²⁵Burada vatan kelimesi Fransız İnkılabından sonra Batı dünyasında kullanılan anlamda kullanılmıştır. Kuran, "Fransız İnkılabı'nın....", s.738.

²⁶Orhan Aldıkaçtı, Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 3.Baskı, İstanbul, 1978, s. 40-41.

²⁷Reşat Kaynar, Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara, 1991, s. 100.

sonra Sırp, Karadağlılar ve Bulgarlar da Osmanlı'dan kopmuşlardır.

Osmanlı Devlet adamları, Hıristiyan tebaayı milliyetçilik akımlarından uzak tutmak için, Osmanlılık siyaseti uygulamaya başlayarak 1839'da Tanzimat Fermanı (Gülhane Hatt-ı Hümayunu)'nı ilan etmişlerdir.²⁸ Tanzimat dönemini 1839'da Sultan Abdülmecit ile başlatmak gelenek olmuştur. Aslında Tanzimat'ın hazırlayıcısı II.Mahmut Dönemi ıslahatlarıdır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması büyük bir olaydır. Bunun ardından II. Mahmut'un yenileşmeyi sadece askeri alanda sınırlı bırakmayıp bir dizi yenilikler yapması Tanzimat'ın temelini teşkil etmiştir.²⁹ Tanzimat Dönemi yenilikçileri model olarak Napoleon Fransa'sını örnek almışlardır. Fransa'nın merkezîyetçiliği Osmanlı yenileşmelerine uygun gelmiştir. Bu nedenle Osmanlılar bir takım Fransız kurumlarının benzerlerini kurmuşlardır.³⁰

Fransız İnkılabı sonucu yayılan düşünceler, 1860'lı yıllara gelindiğinde, başta Nâmık Kemâl, Ziya Paşa ve Ali Suavi olmak üzere iktidardaki hükümetin uygulamalarını eleştiren muhalif Osmanlı Aydınlarını etkilemiştir.Osmanlı Devleti'nde

²⁸Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimattan Sonra Fikir Hareketleri" Tanzimat 2, MEB Yay. İstanbul, 1999, s. 757-775.

²⁹Orhan Koloğlu, "Fransız Devrimi ve II. Mahmut Reformları", De La Revolution Française A La Turquie D'Atatürk ,10-12 Mai 1989, İstanbul- Paris, 1990, s.113.

³⁰İlber Ortaylı, İmparatorluğun En uzun Yüzyılı, İstanbul, 1983,s. 96.; Ercüment Kuran, "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri" Türk Dünyası El Kitabı, byy, bty, s.498. Musa Çadırcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyete Ülke yönetimi", Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C.I, s.212. Ömer Celal Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz",Tanzimat I, İstanbul, 1940, s.423-433.

gazeteci aydın tipinin ilk örnekleri olarak ta kabul edilen ³¹ ve "Genç Osmanlılar" veya "Yeni Osmanlılar" olarak³² nitelendirilen ve kendilerine devleti kurtarma görevi yükleyen bu kişiler, muhalefet yaparken dini unsurları kullanmışlardır. Din, ilk önceleri muhalefet aracı iken sonraları düşüncelerinin temelini oluşturmuştur. İslami söylemi Meşrutiyeti ilan ettirmek için kullanan Genç Osmanlılar öğrendikleri batılı fikirlere de İslami karşılık bulma çabasına girmişlerdir.³³ Örneğin demokrasi yerine "meşveret", parlamento yerine "şura", modern kamuoyu yerine "ehl-i hallü akd" gibi kavramlardır.³⁴ Özellikle Fransa İnkılabı'nın "Olguculuk" (pozitivizm) ve "Uşçuluk" (akılcılık) fikirleri örnek alınmaya başlanmıştır. Bu aydın kesim Genç Osmanlılar Cemiyeti'ni kurmuştur.³⁵

Genç Osmanlılar Meşrutiyet yönetiminin her konuda yeterli olacağı görüşündeydiler. Bunun nedenini meşrutiyetin bir ideoloji olmasından daha çok Fransız düşünürlerinden J.J. Rousseau'nun "fikirlere tercih etmelerinde" aramak gerekmektedir. Genç Osmanlılar Fransız filozoflarından Montesquieu'yu da biliyorlardı. Fakat tercüme etmeye ve derinden incelemeye gerek görmeden Rousseau'yu tercih etmişlerdir.³⁶ Paris'teki bu çevreye Ahmet Rıza'da katılmıştır. Olgucuların önde gelenlerinden Pierre Lofitte'nin derslerine katılan Ahmet Rıza

³¹Mümtaz'er Türköne, Siyasi İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu, İletişim Yay., İstanbul, 1991, s.95.

³²Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, C.VII, 2. Baskı, Ankara 1977, s.313.

³³Türköne, a.g.e., s. 76-96.

³⁴A.g.e, s.102.

³⁵Gürbüz D.Tüfekçi, Atatürk'ün Düşünce Yapısı, 3. baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1986, s.76; Kuran, "Fransız İnkılabının....", s. 739.

³⁶Tüfekçi, a.g.e, s.7.

“Meşveret” dergisini çıkarmıştır.³⁷ Olguculuğun (pozitivizm) etkileri, imparatorluğu kurtarmayı amaçlayan asker-sivil aydın kesimin tarihsel misyonları biçiminde, toplumda gözükmeye başlamıştır.³⁸ İlk girişimler ise Olguculuk ilklerinin İslamla bütünleşme çabası şeklinde olmuştur.³⁹

Jön Türkler “Halk Hürriyeti” fikrini J.J. Rousseau’ dan “Kuvvetler Ayrılığı” ilkesini Montesquieu’ dan aldıklarını ifade etmişlerdir. Nâmık Kemâl “İçtimai Sözleşme” anlayışını da Locke’ den aktarmıştır. N. Kemal, tebaanın hayati, hürriyeti ve mülkünü korumak görevinin hükümdara ait olduğunu savunur. Ancak onun eşitlik kavramı batılılardan farklıdır. Batılilar eşitliği siyasi sosyal ve ekonomik alanlarda aynı haklardan yararlanması olarak tanımlarken o, bu terimi adalet önünde kişilerin eşitliği olarak ifade eder.⁴⁰

1895’ten sonra Avrupa’da hızlanan, Jön Türkler hareketi, bu tarihten itibaren temelde gayet basit tezler ortaya koymaya başlamıştır. Yurt dışında yayınladıkları ilk kitap olan “Vatan Tehlikede” adlı risalede bunları işlerken Fransız İnkılabı sonrasında Fransa, yabancı orduların istilası tehlikesiyle karşılaştığı zaman, vatansever Fransızların

bu şekilde bağırduklarını ve ülkenin bütününe koruduklarını belirtmişlerdir.⁴¹

Osmanlı aydınları Fransız İnkılabı’nın temeli olan insan hakları, özgürlük, bağımsızlık ve milliyetçilik gibi kavramları tartışmışlardır.⁴² Jön Türklerin en çok ilgilendikleri fikir akımlarından olan Olguculuk (pozitivizm) da, bir yandan bireysel ayrılıklara son verecek yaklaşımı, diğer yandan bilim dini olmak iddiası bir hayli ilgi çekmiştir. August Comte’a ait olan⁴³ bu fikirden başka Jön Türkleri büyük bir etki altında bırakan diğer bir düşünür ise Gustave Le Bon’un fikirleridir. Le Bon, XIX. Yüzyıl sonundan itibaren Türk düşünürlerinin belirledikleri “toplumun seçkinlerin yönetimi altında olması” fikrini savunan sosyolog olmuştur.⁴⁴ Ayrıca Türk Milliyetçiliği de, yine Fransız İnkılabı etkisi ile kendini göstermiştir. 1871 sonrası milliyetçiliğin en yoğun olduğu dönemde doğal olarak Jön Türkler de bu düşünceden etkilenmişlerdir. Osmanlı Devleti’nin farklı unsurlara karşı hoşgörülü tutumu devlet içinde yüzyıllardan beri rahat yaşam imkanı sağlamıştır. Fakat bu unsurlar Fransız İnkılabı fikirlerinden, özellikle milliyetçilikten etkilenmekte gecikmemişler ve Osmanlı’dan kopmuşlardır. Bu da Jön Türklerde “Türk Milliyetçiliği” fikrinin oluşmasına etki etmiştir.⁴⁵

³⁷E.E Ramsaur, Jön Türkler ve 1908 İhtilali Çev. Nuran Ülken, Sander Yay. , İstanbul, 1972. s.38 vd.

³⁸Kongar, a.g.e., s.46; Kuran, “Osmanlı İmparatorluğunda yenileşme ...”,s.759; M. Hikmet Altuğ, “ Türkiye’de Pozitivizm ve Atatürkçülük”, I. Milletlar arası Atatürk Sempozyumu (açılış konuşmaları – bildiriler), 21-23 Eylül 1987, Ankara, 1994 , s. 240.

³⁹ Şerif Mardin, Jön Türkler’in Siyasi Fikirleri, İletişim Yay. İstanbul, 1983, s.164-170.

⁴⁰Kuran, ”Fransız İnkılabının.....” , s. 739-740.

⁴¹Şükrü Hanioglu , “Jön Türkler ve Fransız Düşünce Akımları” de la Revolution Francaise Ala Turgui d’Atatürk, İstanbul-Paris, 1990,s.174-175.

⁴²Altuğ, a.g.m. , s.240.

⁴³a.g.m., s. 241.

⁴⁴Hanioglu ,a.g.m., s.175-176.

⁴⁵Osman Okyar, “Fransız Devrimcileri ve İttihatçılar”,de la Revalution Francaise Ala Turquie d’Atatürk, İstanbul-Paris,1990,s.179-180.

II. Meşrutiyet⁴⁶ ilanı, memlekette adeta hürriyet bayramı olarak kutlanmıştır. Fransız İnkılabı konusunda iki kitap yayınlanmıştır. Bunlardan biri, Ali Reşad'ın "Fransa İnkılab-ı Kabiri" diğeri ise, Ali Kemal'in 1913'te yayımladığı "Rical-i İhtilal" dir.⁴⁷

Fransa İnkılapçıları ile İttihatçılar arasında, fertler arasında eşitlik sağlamak ve toplumun kendi kendilerini idare etmesi konusunda benzeri fikirler olmasına rağmen, mensup oldukları kültürel ve sosyal ortamdan kaynaklanan farklılıklarda vardır. Fransız İnkılapçıları Fransız burjuvaları olup aydınlanma düşüncelerine içten inanmaktadırlar. İttihatçılar ise, her ne kadar batının siyasi fikirlerine bağlı gibi görünseler de bir ikilem içindeydiler. Bir tarafta Osmanlı geleneksel kültürü, din, hukuk, tarih ve edebiyatından, diğer taraftan da batılı pozitif ve sosyal bilimlerden etkilenmişlerdir. İttihatçıların çoğunluğu, hürriyet sloganı altında Sultan II.Abdülhamit'le mücadele ederken ne, hürriyet kavramının sınırlarını ve anlamını, ne de meşrutiyet rejiminde söz konusu olacak demokrasi sisteminin kaidelerini oturtabilmişlerdir.⁴⁸

II. Meşrutiyet'in liberal dönemi ile (1908-1913) Fransız İnkılabı arasında da çok fark vardır. Fransız İnkılapçıları siyasi ve sosyal sahalarda, Fransız toplumunu baştan aşağı değiştirmek şeklinde bir hedefe yönelmişlerdir. Mutlak monarşinin yerine cumhuriyeti kurdular, aristokrasinin ve

kilisenin tüm yetkilerini ve imtiyazlarını yok ederek, fertlerin eşitliğine ve laikliğe dayanan bir siyasi yapı getirmeye çalıştılar. İttihatçılar ise bu uygulamaların uzağındaydılar. Osmanlı Devletine Meşrutiyeti getirirken, devletin temel vasıflarını değiştirmeksizin, Batıdaki siyasi ve iktisadi sistemi, imparatorluğa yerleştirirken ihtilal değil, reform sürecini başlatmışlardır.⁴⁹

3. FRANSIZ İNKILABI FİKİRLERİNİN ATATÜRK ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türk Milli Mücadelesinin ve İnkılabı'nın önderi Atatürk, döneminin pek çok aydını gibi Osmanlı Toplumunun sorunları ile ilgilenmiştir.⁵⁰ Bunun sonucunda doğu-batı ayrımını kafasında yapabilmiştir. O öğrencilik yıllarında Fransa İnkılabı hakkında bilgiler edinmeye başlamış ve Fransızca öğrenmesi sayesinde de Fransız İnkılabı'nın düşünce akımlarını öğrenmiştir. Milli mücadele ile başlayan tarihi dönemeç, M. Kemal Atatürk'ü çökmekte olan Osmanlı Devleti'nin yerine, milli değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir millet devleti kurulması gerektiğini düşünmeye sevk etmiştir⁵¹.

Atatürk, 14 Temmuz 1922'de Fransız İnkılabı'nın yıldönümünde yaptığı konuşmada, Fransız İnkılabı'nın kendisini nasıl etkilediğini şu sözlerle ifade etmiştir;

"Başlangıçta ayaklanma ve ihtilal biçiminde görülen hareket, yerini bir

⁴⁶II. Meşrutiyet ile ilgili geniş bilgi için bkz. Aykut Kansu, 1908 Devrimi, İletişim yay.,çev. Ayda Erbal, İstanbul, 1995.Odile Moreau, "Fransız Belgelerinin Işığında 1908 Jön Türk Devrimi ve Askeri Reformlar"XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-16 Eylül1994, III. Cilt, Ankara1999, s.1203-1208.

⁴⁷Kuran, a.g.m. , s. 741.

⁴⁸Okyar, a.g.m, s.180.

⁴⁹a.g.m, s.183-185.

⁵⁰Şerif Mardin, "Atatürkçülüğün Kökeni", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, CI ,s.88.

⁵¹Şerafettin Turan, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler, Kitaplar, 3. Baskı, Türk Tarih Kurumu Bas. Ankara ,1999, s.3.

İnkılaba bırakır. Fransız ihtilali de bu dönemlerden geçmiş ve milletin toplumun vicdanında yerleşmiş onun için evrensel olmuştur.” “Baylar, işte bu gün 1789 Temmuzunun 14. Günü burada kutluyoruz ve bu Fransızların milli bayramı olduğu kadar henüz özgürlüklerine kavuşmamış milletlerinde sevinecekleri bir gündür....”

“...Türk tarihinde de istilacı orduların İzmir’den denize dökülmesi, bizim milli tarihimiz için dünya tarihinde yepyeni bir dönem olacaktır. Bu da artık istila için hiçbir memleketin özgürlük ve bağımsızlıklarını yok etmeye olanak bulunmayışıdır. Eğer haksızlığa uğramış Asya ve Afrika milletleri, bizim bağımsızlık mücadelemizden bir ibret almışlarsa, kendileri için pahalıya da mal olsa, bu yola gideceklerdir. Özgürlük ve bağımsızlıktan yoksun bir millet için, yaşamının ne anlamı, ne de zevki vardır.

“Baylar, bizim Asya’ya ayaklanmaya ve savaşmaya sürükleyişimiz Fransız milletini kahramanca hareketlere sürükleyen nedenlerden daha az kuvvetli ve daha az mantıkî değildir..”⁵²

Atatürk bu konuşması ile, bağımsızlık anlayışının Fransız İnkılabı’ndaki düşüncelerden etkilendiğini ifade ederek, Türk Milli Mücadelesiyle Fransız İnkılabı arasındaki benzerliği işaret etmiştir. Ayrıca Asya ve Afrika milletleri için Türk Milli Mücadelesi’nin esin kaynağı olacağını da belirtmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulurken de Fransız İnkılabı örnek alınmıştır.⁵³

⁵²Konuşmanın tam metni için bkz. Samih Nafiz Tansu, iki Devrin Perde Arkası, Anlatan Hüsametdin Ertürk, Ararat Yay., İstanbul, 1969, s. 560-563.

⁵³Kongar, a.g.e.,s.258.

TBMM, Fransız İnkılabı’nın “Conventioan” nun (Meclis Hükümeti) benzeri olduğu gibi, “İstiklal Mahkemeleri” de Fransa İnkılap mahkemelerinin bir benzeri olmuştur.⁵⁴

Fransız İnkılabı’nın Mili Mücadele tarihi üzerindeki etkileri araştırılırken, son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 28 Ocak 1920’de kabul ettiği ve 17 Şubat 1920’de ilan ettiği “Misak-ı Milli” ile Fransız İnkılabı’nın “İnsan ve Yurttaş Hakları” arasındaki benzerlikler de inkar edilemez.⁵⁵ Atatürk İnkılabının Fransız İnkılabından esinlendiği doğrudur. Fakat yöntem ve uygulama bakımından farklılıkları mevcuttur. Her şeyden önce Fransız İnkılabı 18. Yüzyılın, Atatürk İnkılabı ise 20. Yüzyılın ürünüdür. Fransız İnkılabı sınıfsal nitelikte; burjuva sınıfının feodaliteye başkaldırısı iken, Atatürk İnkılabı, emperyalizme karşı başlayıp Milli Hakimiyet ile sonuçlanmıştır.

Atatürk, Türk İnkılabı’nın kaynağının Türk insanı olduğunu ifade eder. Bu İnkılap Türk Toplumunun siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik değer yargılarının ürünü olduğu kadar evrensel değerleri de kapsar. Başka İnkılaplar gibi sosyal bilimciler, filozoflar, düşünürler tarafından daha önceleri ortaya atılan ve tartışılan bir ideolojinin ürünü değildir. Türk İnkılabı’nın hazırlığını yapanlar, düşünsel yönden olgunlaştıranlar, aksiyon alanında başarıyla uygulayanlarda aynı kişi veya kişiler olması onun özelliğidir. Atatürk, yalnızca ekonomik, toplumsal değer ölçüleri sermaye ve emek, emekçilerin egemenliği gibi kısıtlı

⁵⁴Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri, Bilgi Yay. Ankara, 1975, s.13,15,26.41; İsmet Giritli, “Fransız İhtilali ve Etkileri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, c. V. Temmuz 1989, sa. 15, s.543.

⁵⁵a.g.m., s.543.

düşüncelerle yola çıkmamış olup, bütün kültürel ve toplumsal değerleri dile getirmiştir.⁵⁶

Atatürk'ün düşüncelerinde ve gerçekleştirdiği Türk İnkılabı'nın temellerinde Uşçuluk (akılcılık) Rasyonalizm ve Olguculuk (pozitivizm)'un izleri bulunmaktadır.⁵⁷ Atatürkçü düşüncede akıl ve bilim temel olmuştur. Atatürk'ün olguculuğu Comte'un bir izleyiciliğe biçiminde değil de insan düşüncesinin eriştiği bir aşama olarak kendini göstermiştir. O "*Hayatta en gerçek yol gösterici bilimdir*"⁵⁸ demiştir.

Dr. Reşit Galip'le yaptığı bir konuşmada Atatürk'ün şu sözleri Onun olguculuğunu yansıtmaktadır. "*Benim manevi mirasım bilim ve akıldır. Zaman hızla dönüyor. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek yargılar getirdiğini ileri sürmek usun ve bilimin gelişmesini yadsımak olur*"⁵⁹

Atatürk'ün düşüncelerindeki olgucu öz 18 Kasım 1918 yani Mondros Mütarekesi sonrasında Fethi (Okyar) Bey ile ortak olduğu Minber gazetesine verdiği demeçte de görülmektedir.⁶⁰

"...*en iyisi siyasetin her türlü anlamıyla en çok güçlü olmakta bulunduğunu kabul ederim. En çok güçlü olmak deyiminden amacımı, yalnız silah gücü olduğunu*

sanmayınız. Tam tersine, asker olmama rağmen bence güç kendisini oluşturan etkenlerin sonucusudur. Benim amacım tinsel, bilimsel ve ahlak açısından ve teknik yönden güçlü olmaktır. Bu saydığım özelliklerden yoksun olan bir ulusun bütün bireylerinin en son silahlarla donatıldığını varsaysak bile güçlü olduğunu kabu etmek doğru olmaz"⁶¹

Atatürk İnkılaplarının temelleri İttihat ve Terakki dönemindeki "batıcılık" akımına dayalı çözümlerdedir. Bu açıdan Türk İnkılabı içinde olguculuğun sürekliliği kendini göstermektedir. İttihat ve Teraki'nin ismi bile pozitivizmle bağlantılıdır. Yazı İnkılabı, laiklik, cumhuriyetçilik, milliyetçilik gibi hemen hemen tüm inkılapların çekirdeği pozitivizmle oluşmuştur.⁶²

Türk İnkılabı, Pozitivist düşünceyi hemen hemen tümüyle uygulamaya aktarmıştır. Burada Comte'un "dünya dini değil pozitivist düşünce ilkeleri uygulanmıştır."⁶³

⁶¹Bu demecin tam metni için bkz. Enver Ziya Karal "Atatürk'ü Hatırlamak", Atatürk'e Saygı, Türk Dil Kurumu Yay, Ankara,1969, s.120 vd.

⁶²Niyazi Berkes, Türkiye'de Çağdaşlaşma, bilgi yay. Ankara,1973, s.404; Himmet Akın, "Cumhuriyetimizin 50. yılında Atatürk İnkılapları ve Türk Milliyetçiliğine Toplu bir Bakış", 50. yıl Konferansları, Milli Eğitim Bakanlığı Bas.,2.basım, Ankara 1974, s. 20; Urial Heyd, Türk Ulusçuluğunun Temelleri, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1979, s.104; Kongar, Devrim Tarihi..., s.48.

⁶³Kongar, Devrim Tarihi... s.48 (Aslında belki de Comte'nin kendi çağdaşları arasındaki "gecikmiş" niteliği, dinsel bağnazlığı henüz kıramamış olan bu yüzden de Batı Avrupa'nın gerisinde kalmış bulunan Osmanlı İmparatorluğu tarafında kullanabilecek bir model yaratmıştır. Yani Comte'un "ileri dönük" olmaktan ziyade "geçmişin değerlendirilmesine" dayalı modeli ancak çağın gerisindeki Osmanlı'da uygulanabilmiştir.

⁵⁶Hikmet Altuğ, "Dünyada Son Yüzyıllar Devrimleri ve Atatürkçülük, Atatürk Araştırma Merkezi,Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, 9-11 Eylül, 1991 Ankara, C.I, Ankara, 1996, s.437-438.

⁵⁷Turan, a.g.e, s.11.

⁵⁸Emre Kongar, "Agusto Comte ve Mustafa Kemal Atatürk", Türk Dili, Mayıs,1981, s.744: Turan, a.g.e. s.12.

⁵⁹Kongar, a.g.e., s.41.

⁶⁰Tüfekçi, a.g.e, s.95.

Atatürk yenik ve yıkık bir ülke devralmıştır. Yeni düzenin bunun üzerine kurulması gerekmektedir.⁶⁴ O, Osmanlı İmparatorluğunun düştüğü hatayı tekrarlamamıştır. Batı, Osmanlıların son yıllarında bilisel anlamda ilerleme kaydederken ve üstün duruma gelirken, Osmanlı Devleti ise, gerek onlara karşı kazandığı önceki zaferlerin duygusu ile, gerekse de dinsel inanışların saptırılması gibi sebeplerle batıdan uzak kalmıştır.⁶⁵ Atatürk Osmanlı Devletini bu anlamda değerlendirmiş ve şunları söylemiştir;

*“Ülkeler çeşitlidir. Fakat uygarlık birdir ve bir ulusun ilerlemesi için de bu yegane uygarlığa katılması gerekir. Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü, Batıya karşı elde ettiği muazzam başarıları nedeniyle çok üstünlük duygusuna kapılarak kendisini Avrupa uluslarına bağlayan bağları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi; bunu yinelemeyeceğiz”*⁶⁶ Bu sözlerinden de anlaşılacağı gibi Atatürk, bilimin yol göstericiliğini kendine ilke edinmiştir. O, bilimin ışığında Türklerin, Türkiye Cumhuriyetini kurması gerektiğini savunmuş ve *“Türk Milletinin yürümekte olduğu ilerleme ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir.”*⁶⁷ diyerek bu düşüncesini açıklamıştır. Osmanlıların Fransız İnkılabına bakışlarının bu doğrultuda olmamasının onların taklitçiliğinden kaynaklandığını düşünmüştür. Meşrutiyet Anayasasının ise Fransız İnsan Hakları Bildirisini taşıdığı düşüncelerin bir kopyası olduğunu ve Türklerin Fransızlardan ve dünyadaki öteki

uluslardan farklı yapı ve kültür farklılığı olduğunu ve bunun dikkate alınması gerektiğini belirtmiş Fransız İnkılabının ihtilal eylemine saygılı olduğunu belirten Atatürk, hiçbir zaman bu ihtilalin getirdiği kültür değişiminin aynen uygulanmasına taraftar olmamıştır. 1789 ve onu izleyen yıllarda oldukça çekici görünen bildiri ve sloganların zaman geçtikçe insan aklıyla ve bilimi ile geliştirilmesinden yana olduğunu⁶⁸ şu sözlerle belirtmiştir.

*“Fransa İhtilali bütün Cihana hürriyet fikrini nefheylemiştir ve bu fikrin halen esas menbaı bulunmaktadır. Fakat o tarihten beri beşeriyet ilerlemiştir. Türk Demokrasisi Fransa ihtilalinin açtığı yolu takip etmiş, lakin has vasf-ı mümeyyizle inkişaf etmiştir. Zira her millet inkılabını içtimai muhitinin tazyikat ve ihtiyacına tabi olan ve hal ve bu ihtilal ve inkılabın zaman-ı vukuuna göre yapar.”*⁶⁹

M. Kemal Atatürk'ün Olguculuk ve Uşçuluk ile bağlantısını sağlayan temel ilkeleri, ulusal egemenlik, laiklik ve halkçılıktır. Bütün halkı “ayrıcalıksız, sınıfsız kaynaşmış, bir yığın olarak düşünmesi O’nu halkçılık kavramına ulaştırmıştır. Böylece halkçılık kavramı Atatürk'te sınıf çatışmasına karşı kullanılan bir araçtır. Çağdaş medeniyet seviyesine ulaşmada ilk aşama iktisadi kalkınmadır. Ancak bu nasıl olacaktı? Burada Kemalizmi, pozitivizmle aynı paralele sokan mantık ortaya çıkar. Önce İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Yarı feodal, yarı bürokratik bir toplum yapısında, liberalizmin ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri lehine olacağı açıktır. Ancak Atatürk'te ideolojik düzeyde liberalizmi meşru kılan kavram

⁶⁴Mardin, a.g.m., s.86.

⁶⁵Tüfekçi, a.g.e., s.84.

⁶⁶Tüfekçi, a.g.e., s, 94.

⁶⁷Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s. 140.

⁶⁸Tüfekçi, a.g.e.,97.

⁶⁹Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Türk Tarih Kurumu Bas, Ankara 1997, s.120.

halkçılık olmuştur. Aynı zamanda bu kavram “İslamsal egemenlik kavramına karşı çıkan ve sonunda onun yerini alan laik egemenlik kavramıdır.”⁷⁰ Atatürkçü ideoloji, Milli Mücadele’den başlayarak halka, millete, milletin isteklerine dayanmaya, alınan her kararı, her girişimi, her siyaset ve eylemi millet adına, halkın temsilcilerinin oylarıyla oluşturmayı ve uygulamayı öngörmüştür.⁷¹

Atatürk “Fizik ötesi ve bilim dışı kavramları” düşüncesinin dışında tutmuş “kişi ve toplum yaşamının siyasal olarak düzenlenmesinde, devletin eylem ve işlevlerinde “aklı ve bilimi” kaynak almıştır. Bu nedenle Atatürkçü düşüncüyü “rasyonalizme ve pozitivism” akımlarının ulusal öze dayandırılan bir bileşimi olarak kabul edilir.⁷²

Atatürk’ün çöken Osmanlı İmparatorluğunun yerine ulusal değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir Türkiye kurma fikri, bu düşüncelerden gelişmiştir. Milliyetçilik fikri halkçılık ile birlikte gelişmiş ve ön plana çıkmıştır. Tüm inkılaplarını da bunun üzerine tesis etmiştir. Atatürk’ün milliyetçilik anlayışı Ziya Gökalp gibi “maddeciliğin getirdiği sınıf kavgasına karşı ortak bilinç düşüncesi ile hareket” etmiştir. O, dinin etkisi yerine Türk Milliyetçiliğini ve bilim egemenliğini koruyan bu doktrin ile Fransız İnkılabı’ndan üstün olmuştur.⁷³

Fransız İnkılabı’nın iki önemli sonucu olmuştur; mutlak monarşi yıkılarak ulusal egemenlik anlayışı benimsenmiş, imtiyazlar kaldırılarak eşitliğe yol açılmıştır. Bu İnkılab ile Ortaçağ Avrupa’sının yapısı değişmiştir.

Atatürk’ün İnsan ve Yurttaş Beyannamesi’nden esinlendiğini, bu belgede yer alan bir çok esasın, özellikle milli egemenlik prensibinin milli mücadelenin ilk önemli yazılı vesikası olan 21-22 Haziran 1919’da “Amasya Genelgesi”’nden başlayarak, Erzurum ve Sivas Kongreleri kararlarında, 1921 ve 1924 Anayasalarında yer aldığını görüyoruz.⁷⁴

Mustafa Kemal’in özgürlük anlayışının temelinde, doğal haklar kavramına dayanan J.J. Rousseau’nun görüşleri ile 26 Ağustos 1789 tarihli Fransız Yurttaş ve İnsan Hakları Bildirisindeki hükümler mevcuttur. Fransız Yurttaş Hakları Bildirisinde özgürlük şöyle tanımlanmıştır;

Madde 4: Özgürlük, başkasına zarar vermeyen her şeyi yapabilmeye dayanır. Onun için, her insanın doğal haklarının sınırı, toplumun başka üyelerine aynı hakları sağlayan sınırlardır. Bu sınır ancak yasa ile belirlenebilir..

Madde 5: Topluma zarar veren eylemleri ancak yasa yasaklayabilir. Yasanın yasaklamadığı hiçbir şeye engel olunmaz ve hiç kimse yasanın emretmediğini yapmaya zorlanamaz.⁷⁵ Atatürk Vatandaş İçin Medeni Bilgilerde Özgürlük (Hürriyet) konusunda şunları yazmıştır;

⁷⁰Taner Timur, “Atatürk ve Pozitivizm” Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.I, s.94-95.

⁷¹Suna Kili, “Atatürk ve Bilimsel Gerçek”, Uluslararası Atatürk Konferansı Tebliğleri, İstanbul, Ekişim Yay., 1981, s.376.

⁷²Cavit Orhan Tütengil, Atatürk’ü Anlamak ve Tamamlamak, İstanbul, 1975, s.216-217.

⁷³Altuğ, “Türkiye’de Pozitivizm...”, s.242.

⁷⁴İsmet Giritli, “Fransız İhtilali ve Etkileri...” s.540.

⁷⁵Ş. Turan, a.g.e. ,s. 15.

“Özgürlük, insanın düşündüğünü ve dilediğini mutlak olarak yapabilmesidir”

“Bu tanım, özgürlük sözcüğünün en geniş anlamıdır. İnsanlar bu anlamda özgürlüğe hiçbir zaman sahip olmamışlardır ve olamazlar. “...anlaşıyor ki salt bir kişiye özgürlük olamaz. Başkasının hak ve özgürlüğü ve ulusun ortak yararı, kişisel özgürlüğünü sınırlar. Kişisel özgürlüğü sınırlandırma devletin de adeta esası ve görevidir... Özgürlük, başkasına zararlı olmayacak her türlü kullanımda bulunmaktır, denildiği zaman, vatandaş özgürlüğünün, yalnız bunun amaç olduğu, devletin bu amacı sağlamak için araç sayıldığı anlatılmış olur. Fakat bu araçtır ki ulusun genel yararını ve amacını koruyacaktır. O halde kişisel özgürlüğe sınır olarak, başkalarının özgürlük sınırını gösterirken kişisel özgürlüğün, ulusun genel yararının gerektirdiği dereceden daha fazla sınırlandırılmayacağı kabul edilmiş oluyor... “Çünkü bu sınır ancak yasa yoluyla saptanır ve belirtilir”.”⁷⁶

M. Kemal Atatürk bağımsızlık tutkusunu *“özgürlük ve bağımsızlık Benim karakterimdir”* diyerek en açık bir biçimde açıklamıştır.⁷⁷ 10 Ocak 1920’de yayınlanmaya başlayan Hakimiyeti Milliye gazetesinin başlığı altında *“Mesleği; Milletin iradesini hakim kılmaktır”* ibaresi yer almıştır. Atatürk, Türk Milli Mücadelesi’ni *“Hakimiyet-i Milliye”* Parolası ile açıklamış ve yürütmüştür. Daha başlangıçta Atatürk, Fransız İnkılabı felsefesinin temel dinamiklerinden biri olan milli egemenliği kendisine bayrak yaparken de bu neticeleri öngörmüştür. Gerçek halk

idaresinin kurulmasında ve 1924 Anayasası’nın hazırlanmasında 18.Yüzyıl felsefesi ve Fransız İnkılabı’nın tesirleri büyük olmuştur. Atatürk Fransız İnkılabından etkilenmiş fakat bu inkılabı taklit etmemiştir. Özellikle inkılabın kanlı terör yönünü onaylamamıştır. 1922’de bu konuda şunları söylemiştir.

“Türkiye derece derece mi ilerlemeli, ani olarak mı? İki sistem var. Bir, bilinen Büyük Fransız İhtilalindeki yöntem; Rejimle değişecek. İhtilallere karşı mukabil ihtilaller yapılacaktır. Sağ solu tepeler, sol sağı süpürürken, bakılacak ki bir buçuk asırlık zaman geçmiş. Bu milletin damarlarında o kadar bol kan ve önünde o kadar geniş zaman var mı?”⁷⁸

1793 sonlarında Convention’in laikliği de aşırı şekilde yorumlayarak, Fransa’da *“De-Christiannization”* adı verilen Hıristiyanlıktan arındırma girişiminde bulunduğunu ve bu dönemde bazı komünlerde ibadet özgürlüğü kısıtlanır, kiliseler kapatılırken 7 Kasım 1793’de Convention huzuruna çıkan Paris başpiskoposunun görevinden istifa ettiğini, Notre Dame Kadetralinin *“Akıl Dini”* ne ayrıldığını görüyor ve fakat bu aşırılığın Hıristiyan ülkelerin müdahale korkusu ile bizzat Robespierre tarafından durdurulmuştur.⁷⁹

Atatürk’ün düşüncesinde, ulusal Egemenlik dışında her türden yönetim biçimi delilik; bir cinnettir. Kişi ve sınıf egemenliğine dayanan yönetimlerle gerçek Demokrasinin kurulması olanaksızdır. Demokrasiye inanmış Atatürk’e göre;

⁷⁶A.İnan, Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El yazıları, Ankara, 2000, s.65. vd.

⁷⁷Turan, a.g.e. , s. 16; Ulusal Egemenlikle İlgili bkz. Kili ,a.g.m., s.365.

⁷⁸Kocatürk, a.g.e. , s.90.

⁷⁹Giritli, agm, s. 542.

*“Yetkileri sınırlı dahi olsa da hükümdarlık biçimi demokrasiye, ulusalcı egemenlik ilkesine uygun değildir”.*⁸⁰

Fransa’da o günün koşullarına göre böylesi bir yönetim geçerli olabilirdi. Fakat bunun başka ülkelerde aynen uygulanmaya kalkışılması Türk İnkılabı’nın bilimsel yasasına ters düşerdi. Cumhuriyet rejiminin bütün özelliklerini yakından inceleyen Atatürk, Meşrutiyet ile aralarında çok fark olduğunu görmüştür. Cumhuriyetçilik daha bilimsel, daha insancıl ve daha özgürlük sağlayan niteliklere sahiptir. Özgürlük bireylerin insan olarak yaşamasının koşuludur.⁸¹

1921 Anayasası’nın birinci maddesindeki ifadeye göre; “Egemenlik kayıtsız koşulsuz milletindir. Yasama ve yürütme gücü milletin tek gerçek temsilcisi olan mecliste belirginleşmiş ve toplanmıştır.⁸² Bu iki sözcüğü tek sözcükle özetleyebiliriz “Cumhuriyet”.

Türk modernleşmesine Olguculuğun katkılarında birisi de laiklik olmuştur. Gerçeğin araştırılmasında bilim öncelikli hale gelmiştir.⁸³ Bir toplumda bilimsel zihniyetin oluşması, dogmatik ve skolastik olmayan hür düşüncenin oluşması ile mümkündür. Bu ise, devlet yapısının laik olması ile gerçekleşir. Bu gerçeği iyi bilen Atatürk’ün yaptığı tüm inkılapların temeli ve güvencesi “laiklik” olmuştur.⁸⁴ Atatürkçü

ideoloji, dinsel ögenin tüm ağırlığı ile hakim olduğu bir toplumda, savaş yıllarında tinsel, mezhepsel güçlerden, odaklardan simgelerden ve imgelerden yararlanılmasına karşılık “bilim”, bilimin yol göstericiliğini akli benimsemiş, laik bir toplum oluşturmayı çağdaş olmanın şartı saymıştır.⁸⁵

Laiklik ilkesinde pozitivistin bir sonucu olarak devlet işlerinden dinsel hükümleri soyutlamak, dini Tanrı ile kul arasında bir vicdan işi haline getirmek çabası vardır.⁸⁶ “Türk İnkılabı’nın laikliği, dini, memleketimizde tehlikeli bir gericilik faktörü ve dini istismar mevzuu olmaktan kurtarıp, asli ve vicdanı hürriyetine kavuşuncaya dek, devletin dini hayata lakayıt kalmamasını emreden bir laikliktir. İslam Dini’nin bir yönden İnkılaplar aleyhine ve siyasi çıkarlar lehine istismar konusu olmamasına ve diğer yönden, dinsiz toplum olmayacağına göre, batılı anlamda bir milli kültür seviyesine yükselmesi böyle bir laiklik telakkisini ve tatbikatını kaçınılmaz kılmaktadır.⁸⁷

M. Kemal Atatürk 1916’da Şehbender Zade Ahmet Hilmi’nin “Allahı İnkâr mümkün müdür?” adlı yapıtını okumuştur. Bu kitabın bir bölümü “August Comte ve Felsefesi” başlığını taşıyordu. Atatürk bu yapıtla ilgili şunları söylemiştir.

“Allah’ı inkar mümkün mü? Yapıtını bitirdim. Bütün filozofların, değişik dinlere bağlı olan doğalcılar, usçular, özdekçiler, bilgiler, düşünürler, gizemciler, hepsi ruhun

⁸⁰A. İnan, a.g.e. , s. 33.

⁸¹Tüfekçi, a.g.e. , s.190.

⁸²Suna Kili-Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1995, s. 91.

⁸³Ekrem Işın, “Osmanlı Modernleşme ve Pozitivizm”, Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi, C. II, s.362.

⁸⁴Abdurrahman Çaycı, “Atatürk ve Çağdaşlaşma”, Atatürkçü Düşünce, byy, 1992, s.654; Utkan Kocatürk, “Atatürkçü Düşünce

Işığında Çağdaşlaşma”, Atatürkçü Düşünce, byy, 1992. s.670.

⁸⁵Kili, a.g.m.,s. 376.

⁸⁶Kemal Arı, “Atatürkçü Düşünce Sistemi”, Atatürk Konferansları, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999, s.113.

⁸⁷Hüseyin Nail Kubalı, “Atatürk İnkılapları ve Eski Reformlar”, RCD, Ankara, 1972, s.125.

var olup olmadığını, ruhun ve cismin bir veya ayrı olup olmadığını, ruhun kalıcı olup olmadığını inceliyor. Bu incelemelerde bilim ve tekniğe dayananlar kabul edilebilir. İmam Gazali, İbn Rüşd gibi Müslüman imamların sözleri de genel anlayıştan tümüyle farklıdır; yalnız anlatımlarında çok simge var. Dindar düşünürler, kuraları, bilimleri, teknikleri ve felsefeyi şeriatin sözlerini yorumlamak için evirip çevirmeye çaba göstermişler”⁸⁸

Bu sözlerden anlaşılacağı gibi Atatürk belli kalıplara girmekten kaçınan, eleştirel bakan bir yapıya sahiptir. Düşüncelerin iyi yanlarını aldığı gibi kötü yanlarını da atmasını bilmektedir. Bu da, onun sistemler ve düşünceler karşısında özgün tarafını göstermektedir. Atatürk’ün inkılapçılık yönünü inceleyen araştırmacılardan Duhamel’e göre, Atatürk’ün gerçekleştirmiş olduğu İnkılap hiçbir şekilde İngiliz, Fransız ve Rus inkılapçıların eserleri ile karşılaştırılmaz, çünkü bu ülkelerini, hiç birisi dilinde yazısında değişiklik yapmayı düşünmemiştir; ne Cramwel ne Robespierre, ne Lenin, ne de onun halefleri ülkelerin de bilimsel felsefeyi, akıl yöntemini, kısacası halklarının alın yazısını değiştirmeye girişmemişlerdir. Fransız devlet adamı F.De Geranda Mustafa Kemal’in sadece, ulusların yazgısını etkileyen diğer adamları ile küçük bir askeri cuntanın desteği ile iktidara gelen diktatörlerle karıştırılmaması görüşündedir.

Yazar Chantitch Chaondan Le Miracle Turc (Türk Mucizesi) adlı eserinde Türkiye’deki tüm reformların ilham kaynağının Mustafa Kemal olduğunu ve onun Gösterdiği yolda Gerçekleştirildiğini, Türkiye’nin ekonomik, sosyal veya siyasal

bir sorunun O’nun kişiliğinin göz ardı edilerek incelemeyeceğini vurgulamıştır.⁸⁹

4. SONUÇ

M. Kemal Atatürk önderliğinde, Osmanlı toplumunun çok uluslu yapısından arta kalan Anadolu Türkleri’nin gerek Anadolu’yu kaybetmemek ve gerekse sömürge olmaktan kurtulmak amacıyla gerçekleştirdikleri kurtuluş mücadelesinden sonra, ulusal, laik demokratik yeni bir devlet oluşturulmuştur. Bu kurtuluş mücadelesi ile, Türk milletinin yapısına uygun olan, ama diğer bağımsızlık mücadelesi veren uluslara da örnek teşkil eden, uygulama yöntemi akıl ve bilim olan inkılaplarla tamamlanmıştır.

Yüzyıllardan beri geri kalmış olan Anadolu insanını bundan kurtarmak batılılaşmayı öngören, demokratik, laik, özgürlükçü, çoğulcu, ulusal egemenliğe dayalı, halkçılığa yönelik bir çağdaşlaşmayı amaçlayan Atatürk ideolojisi bir takım fikir akımlarından esinlenerek oluşmuştur.

Atatürk, Fransız İnkılabı’nın kendisini üzerinde tesiri olduğunu belirtmiştir. Ancak Türk Toplumunun özelliklerini koruması gerektiğinin özenle altını çizmiştir. Dünya tarihi açısından büyük bir önemi olan Fransız İnkılabı’nın tüm ayrıntılarını ve bu İnkılabın fikirlerini iyi bilen Atatürk Türkiye’de gerçekleştirdiği İnkılap da Fransız İnkılabı’nın daha üstüne çıkmıştır. Şöyle ki, Fransız İnkılabı uzun süreçle sonuçlanabilmiş ve kanlı olaylarla da sahne olmuştur.

⁸⁹Bilge Yavuz, “Fransız Gözüyle Atatürk İnkılabı Üzerine Genel Değerlendirmeler”, Belleten, CLX., sayı:227-229., TTK Bas. Ankara, 1997, s. 449-451.

⁸⁸Turan, a.g.e. , s.12.

Oysa ki Atatürk İnkılabı'nın bizzat kaynağı Türk insanı olmuş ve tamamen onun yapısına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Türk Toplumunu yüceltme ve yükseltme amacını gütmüştür. Aynı zamanda gerçekleştiği günden itibaren geleceğe yönelik bir fikir gücü olarak karşımıza çıkmış ve güncelliğini, gerçekçiliğini hiç kaybetmemiştir.

Atatürk İnkılabını gerçekleştirirken pozitivist düşünceyi hemen tüm alanlarda da uygulamaya aktarmıştır. Akıl ve bilimi ön planda tutarken hayalci ve salt kuramsal görüşleri dışlamıştır. Fransız İnkılabı düşüncelerinden etkilenirken daha önce kendisi gibi bu düşüncelerden etkilenen Osmanlı devlet adamlarını ve aydınlarının düşükleri hataları tekrarlamamıştır. Her şeyden önce Türklerin Dünyadaki ve Fransa'daki toplumlarda farklı olduğunu, başka bir deyişle her milletin kendine özgü özelliklerinin olduğunu ve salt taklitçiliğin başarı getirmeyeceğinin bilincinde olmuştur.

Atatürk'ün Ulusal egemenlik, Laiklik ve Halkçılık ilkeleri, O'nun Olguculuk ve Uşuluk ile bağlantısının en açık ifadesidir.

Tüm bu nitelikleri ile Atatürkçü Düşünce Sistemi, monarşik yapıdan Cumhuriyete, teokratik toplumdaki laik topluma, geri kalmışlıktan çağdaşlığa giden ideolojidir. Tüm bunlar O'nun diğer İnkılaplardan ve İnkılapçılardan üstün kılan özelliklerdir.

5. KAYNAKLAR

Ana Britanica, C. XVII.

Aldıkaçtı, O., Anayasa Hukukumuzun Gelişmesi ve 1961 Anayasası, 3. Baskı, İstanbul, 1978.

Akın, H., "Cumhuriyetimizin 50. Yılında Atatürk Devrimleri ve Türk Milliyetçiliğine Toplu bir Bakış", 50. yıl Konferansları, MEB. Bas., 2.basım, Ankara, 1974.

Altuğ, H., "Dünyada Son Yüzyıllar Devrimleri ve Atatürkçülük", Atatürk Araştırma Merkezi, Uluslararası İkinci Atatürk Sempozyumu, 9-11 Eylül, 1991 Ankara, C.I, Ankara, 1996.

....., "Türkiye'de Pozitivizm ve Atatürkçülük", I. Uluslar arası Atatürk Sempozyumu (Açılış konuşmaları-bildiriler), 21-23 Eylül 1987, Ankara, 1994.

Arı, K., "Atatürkçü Düşünce Sistemi", Atatürk Konferansları, Atatürk Araştırma Merkezi, 1999.

Armaoğlu, F., 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914), TTK Yay., Ankara, 1997.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, TTK Bas., Ankara, 1997.

Aslan, N., Çağımızı Hazırlayan Düşünce, İstanbul, 1967.

Aulard, A., Fransa İnkılabının Siyasi Tarihi, Demokrasinin ve Cumhuriyetin Kaynakları ve Gelişmesi, Çev. Nazım Poroy, Ankara, 1987.

Aybars, E., İstiklal Mahkemeleri, Bilgi Yay., Ankara, 1975.

- Berkes, N., Türkiye’de Çağdaşlaşma, Bilgi Yay., Ankara, 1973.
- Çadırcı, M., “Tanzimat’tan Cumhuriyete Ülke Yönetimi”, TCTA, C.I.
- Çaycı, A., “Atatürk ve Çağdaşlaşma”, Atatürkçü Düşünce, byy, 1992.
- Erkün, S., “Fransız Devriminin Esprisi Üzerine”, de la Revolution Française A La Turkquie d’Atatürk, 10-12 Mai 1989, İstanbul- Paris, 1990.
- Eroğlu, H., Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği, Kültür Bak. Yay., Ankara, 1997.
- ....., Atatürk ve Türk Toplumunu, Ank.,1981.
- Feran, Z., Napolyonlar Nasıl Yaşadılar, İstanbul, 1979.
- Fındıkoğlu, Z. F., Fransız İhtilali ve Tanzimat, İstanbul, 1943.
- Giritli, İ., “Fransız İhtilali ve Etkileri”, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. V., sa. 15, Temmuz 1989,
- Göze, A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, 9. Baskı, İstanbul , 2000.
- Hanioğlu, Ş., “Jön Türkler ve Fransız Düşünce Akımları”, de la Revolution Francaise A la Turgui d’ Atatürk, İstanbul – Paris, 1990.
- Heyd, U., Türk Ulusçuluğunun Temelleri, Kültür Bak. Yay., Ankara,1979.
- Hobsbawm, E. J., Devrim Çağı, 1789-1848, Çev. Jülide Ergüder,- Alaeddin Şenel, Ankara, 1989.
- Işın, E., “Osmanlı Modernleşme ve Pozitivizm”, TCTA, C. II.
- İlhan, S., Türk Devrimi ve Türk Dünyası, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2001.
- Imanuel, W., “Fransız Devrimi ve Değişmenin Normalligi”, Dergah, Sayı:36, C.III, Şubat 1993.
- İnan, A., Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk’ün El Yazıları , Ankara, 2000.
- Kansu, A., 1908 Devrimi, İletişim Yay., Çev. Ayda Erbal, İstanbul, 1995.
- Karal, E. Z., “Atatürk’ü Hatırlamak”, Atatürk’e Saygı, TDK Yay, Ankara, 1969.
- ....., Osmanlı Tarihi, C.VII, 2. Baskı, Ankara, 1977.
- Kaynar, R., Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat, Ankara,1991.
- Kili, S.-Gözübüyük, Ş., Türk Anayasa Metinleri, Türkiye İş Bankası Yay., Ankara, 1995.
- ....., “Atatürk ve Bilimsel Gerçek”, Uluslar arası Atatürk Konferansı Tebliğleri , İstanbul ,1981.
- Kocatürk, U., Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 1999.
- ....., “Atatürkçü Düşünce İşığında Çağdaşlaşma”, Atatürkçü Düşünce, byy, 1992.
- Koloğlu, O., “Fransız Devrimi ve II. Mahmut Reformları”, de la Revolution

- Française A La Turquie d'Atatürk, 10-12 Mai 1989.
- Kongar, E., Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, 5. Bas., Remzi Kitapevi, İstanbul, 1999.
- ....., "Agusto Comte ve Mustafa Kemal Atatürk", Türk Dili, Mayıs,1981.
- Kubalı, H. N., "Atatürk Devrimleri ve Eski Reformlar", RCD, Ankara, 1972.
- Kuran, E., "Fransız İnkılabı'nın Türk Düşünürlerine Etkisi (1789-1922)", Erdem, Aydın Sayılı Özel Sayısı-II, C.9, TTK Bas., Ankara, Eylül, 1996.
- ....., "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri", TDEK, byy, bty,
- ....., "III.Selim, Çağdaşlaşma ve Fransa", de la Revolution Française A La Turquie d'Atatürk, 10-12 Mai 1989, İstanbul- Paris, 1990.
- Lewis, B., Modern Türkiye'nin Doğuşu, Çev. Metin Kıratlı, 6. Baskı, TTK Bas., Ankara, 1996.
- Mardin, Ş., Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri, İletişim Yay., İstanbul, 1983.
- ....., "Atatürkçülüğün Kökeni", CDTA, CI.
- Moreaue, O., "Fransız Belgelerinin Işığında 1908 Jön Türk Devrimi ve Askeri Reformlar", XII. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 12-16 Eylül, 1994, III. Cilt, Ankara,1999.
- Morus, T., Utopia, Çev. S. Eyüboğlu, M.Urgan, V. Günyol, İstanbul, 1964.
- Mumcu, A., Tarih Açısından Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi, 14.Baskı, İnkılap Kitapevi, İstanbul 1996.
- Okyar, O., "Fransız Devrimcileri ve İttihatçılar", de la Revalution Francaise A la Turquie d'Atatürk, İstanbul-Paris, 1990.
- Ortaylı, İ., İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı , Hir Yay., İstanbul, 1983.
- Ramsaur, E.E., Jön Türkler ve 1908 İhtilali, Çev. Nuran Ülken, Sanden Yay., İstanbul, 1972.
- Sander, O., Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, 6. Baskı, İmge Yay., Ankara ,1998.
- Sarc, Ö. C., "Tanzimat ve Sanayimiz", Tanzimat I , İstanbul, 1940.
- Sarıca, M., Siyasi Düşünce Tarihi, 7.Baskı, İstanbul, 1996.
- ....., Fransız İhtilali, Gerçek Yay., İstanbul, 1970.
- Soboul, A., Fransız Devriminin Kısa Tarihi, Çev. İsmail Yarkın, İstanbul, 1989.
- Tanilli, S., Dünyayı Değiştiren On Yıl Fransız Devrimi Üstüne (1789-1799), İstanbul, 1989.
- Tansu, S. N., İki Devrim Perde Arkası, Anlatan Hüsametdin Ertürk, Ararat Yay., İstanbul, 1969.
- Turan, Ş., Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar Düşünürler, Kitaplar, 3. Baskı, TTK Bas., Ankara, 1999.

Tüfekçi, G. D., Atatürk'ün Düşünce Yapısı,
3. Baskı, Turhan Kitapevi, Ankara, 1986.

Türk Diplomasisi 2000 Yıllık Süreç,
Ankara, Türk Tarih Kurumu, 15-17 Ekim
1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler,
Yay. Haz.: İsmail Soysal, TTK Bas.,
Ankara, 1999.

Türköne, M., Siyasi İdeoloji Olarak
İslamcılığın Doğuşu, İletişim Yay.,
İstanbul, 1991.

Tütengil, C. O., Atatürk'ü Anlamak ve
Tamamlamak, İstanbul, 1975.

Sadi, I., "Atatürkçülüğün İlkeleri
İnkılapların Fikri Temelleri, Atatürkçü
Düşünce, byy, 1992.

Sungu, İ., "Tanzimat ve Yeni Osmanlılar",
Tanzimat I, İstanbul, 1940.

Timur, T., "Atatürk ve Pozitivizm", CDTA,
C.I.

Ülken, H. Z., "Tanzimattan Sonra Fikir
Hareketleri", Tanzimat I, MEB Yay.
İstanbul, 1999.

Wallerstein, I, "Fransız Devrimi ve
Değişmenin Normalligi", Dergah, sa. 36,
C.II, Şubat, 1993.

Yavuz, B., "Fransız Gözüyle Atatürk
Devrimi Üzerine Genel
Değerlendirmeler", Belleten, CLX-
sayı:227-229, TTK. Bas., Ankara, 1997.